

Anden Verdenskrig i Vestjylland

– en introduktion til årets tema

Af John V. Jensen & Christian Ringskou

Supertema

Anden Verdenskrig og alt, hvad dertil hører af omvæltninger og lidelser kloden rundt – men også af hverdagshistorier fra det ellers så fredelige Vestjylland – er et supertema i mere end én forstand:

For det første fordi krigen står centralt i mange, mange menneskers historieinteresse. I månederne op til julehandelen udkommer hvert år en stribe bøger om besættelsestiden,

Dejbjergpræsten Hans Pedersen taler ved indvielsen af mindestenen for de døde besætningsmedlemmer fra Lancaster LMS79. Se artiklen Flyvere i nat – glimt fra luftkrigen over Vestjylland side 30i denne årbog.

og film om krig og modstandskamp får folk til at strømme i biograferne. Ikke mindre bemærkelsesværdig er den store folkelige aktivitet. I lokalhistoriske årbøger og hefter udkommer hvert år en række artikler på melodien ”dreng under besættelsen”, museer og lokalhistoriske arkiver indsamler tusindvis af fotos og beretninger, udførlige hjemmesider med specialiseret viden om alle krigens facetter vokser sig større og større, mens foreninger og klubber giver historieinteressen fuld udfoldelse med re-enactment, modelbygning og meget andet.

Men Anden Verdenskrig er også et supertema i en mere strategisk forstand. Da Museet for Varde By og Omegn og Ringkøbing-Skjern Museum i 2009-10 indledte det samarbejde, der blandt andet udspiller sig henover spalterne i denne årbog, blev vi snart klar over, at vi havde brug for et fælles blik for hvilke historiske epoker og emner, vi især vil investere vores ressourcer i. I foråret 2010 skrev vi en fælles ansøgning til Kulturstyrelsens formidlingspulje, hvor vi identificerede fire supertemaer:

- Jernalder og vikingetid
- Anden Verdenskrig
- Vestjysk kultur – landskab og identitet
- Vestkystturisme

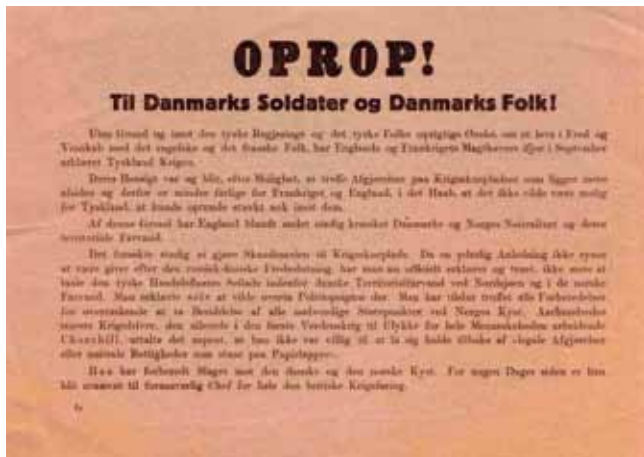
Vi fik ikke penge til udvikling af de fire temaer – man kan ikke vinde hver gang – men vi besluttede alligevel at arbejde med dem som ledetråde for vores samarbejde og vores strategiske overvejelser. Derfor reserverede vi ca.

halvdelen af sidste års *opdatering* til jernalder og vikingetid, og i år er turen så kommet til Anden Verdenskrig. Så velkommen ombord i årets supertema.

Anden Verdenskrig – historiens største omvæltninger

Den Anden Verdenskrig rummer så mange moralske dilemmaer og så mange eksempler på menneskelig bestialitet som næppe nogen anden historisk begivenhed. Historien om Anden Verdenskrig er historien om menneskelige tragedier, korrupte politikere, magtsyge, retfærdighed, selvopofrelse og ondskab. Adolf Hitler, førerkult, slaget ved Stalingrad, Pearl Harbor, Nürnberg-processen, Auschwitz og Hiroshima er blot et lille udvalg af de begreber, der bliver ved med at fascinere os. Hvordan kunne det overhovedet ske?

Der noget ubegribeligt over den Anden Verdenskrigs begivenheder. Med Anden Verdenskrig oplevede verden den mest altomfattende konflikt til dato, og menneskets grusomhed nåede hidtil uanede dybder. Den Anden Verdenskrig bliver et spejl eller et modbillede for nutiden

Det tyske flyveblad *OPROP!*, som nedkastedes over Danmark den 9. april 1940 og indvarslede de fem besættelsesår.

og fungerer som en uhyggelig påmindelse om de destruktive kræfter, vi må forsøge at holde i ave med alle midler kulturelt, økonomisk, politisk, militært, socialt og racemæssigt.

I forhold til så mange andre lande slap Danmark nådigt gennem krigen. Alligevel er der også en stor interesse for de danske forhold under besættelsen, der stadig af og til høres omtalt som "de fem onde år". I mindre skala frembyder besættelsesårene herhjemme dilemmaer, der ligner de globale, fordi den danske nation og tilværelsesforståelse pludselig var sat under et alvorligt pres. Et pres, der førte til dristige sabotageaktioner, stikkerlikvideringer, heroisme, forræderi og såede tvivl om demokratiets evne til konfliktløsning.

Den danske historie om besættelsen har ofte fokuseret på hovedstaden, hvilket er naturligt al den stund, at kongen, regeringen, og siden departementschef-styret forhandlede med tyskerne i København. Krigen satte imidlertid også sine spor uden for København og især i Vestjylland, hvor ruinerne af det stort anlagte tyske invasionsforsvar endnu ses langs kysten, hvor det hvert år tiltrækker turister fra Tyskland. I lighed med andre af krigens minder er der noget tankevækkende over disse betonklodser. Selvom bunkerne ligger på stranden i al fredsommelighed, og selvom havet for længst synes at have vænnet sig til dem, så ved de fleste, at de står i forbindelse med Hitlers Tredje Rige og den europæiske histories største vanvid. Færre er det måske, der kan gøre rede for den strategiske forsvarsplan, de indgik i, hvilke taktiske overvejelser byggeriet var en del af, og hvilket betydning de fik for krigen? Hvad var det for mennesker, der betjente dem? Hvad var det for et liv, de levede? Hvilke tanker gjorde de sig?

Opførelsen af Atlantvolden på den jyske vestkyst betød massiv tilstedeværelse af tyske soldater i Vestjylland i forhold til det øvrige Danmark. For danskerne fik byggeriet også konsekvenser. Det var danske arbejdsløse fra de større byer, der støbte de tyske forsvarsanlæg. Mange familier på vestkysten blev berørt af byggeriet, idet de blev tvunget til

at forlade deres hjem, som blev overtaget af besættelsesmagten. Intet under at der kunne opstå spændinger mellem den danske befolkning og besættelsesmagten.

Mod krigens slutning påbegyndte tyskerne evakueringen af befolkningen i de østligste provinser (Østprøjsen, Danzigområdet og Pommern) bl.a. til Danmark. Evakueringen fandt sted fra februar 1945 til maj 1945, hvor ca. 250.000 civile tyske flygtninge, fortrinsvis kvinder og børn, ankom til Danmark sammen med 100.000 sårede soldater. Flygtningene ankom med skib til frihavnen i København; siden blev mange overflyttet til Jylland, bl.a. til Oksbøl. Der er flere grunde til, at flygtningene i hobetal endte i store flygtningelejre i Jylland: For det første, fordi der var store militære anlæg i Jylland pga. den massive tilstedeværelse af tysk militær under krigen. For det andet var omkostningerne lavere i store lejre end i små, og det var lettere at skabe nogenlunde ensartede forhold. For det tredje havde valget af de jyske flygtningelejre formentlig også den fordel, at den offentlige debat om flygtninge blev mindre, når de opholdt sig langt fra de store mediers hovedsæder i København.

Samtidig med de tyske flygtninge i Danmark befandt der sig omkring 25.000 såkaldte *allierede flygtninge* ved befrielsen i maj 1945 bl.a. i Nymindegablejren. Disse flygtninge kom alt overvejende fra Østeuropa og var i mange tilfælde blevet statsløse. Nu stod de over for en uvis skæbne, ikke mindst hvis de danske myndigheder udleverede dem til fx til Sovjetunionen, hvor de ville blive opfattet som landsforrædere. Hvordan forholdt den danske stat sig til disse mennesker? Det er en aktuel historie, der bringer os ind i spændingsforholdet mellem nationale interesser, udenrigspolitik, menneskerettigheder og demokrati.

På grund af de mange og massive spor Anden Verdenskrig satte i det vestjyske, er det og vil det fremover være en væsentlig opgave for Ringkøbing-Skjern Museum og Museet for Varde By og Omegn at udforske og formidle dette afsnit af historien. Der ligger endnu mange aspekter, der trænger til at blive set nærmere på, og som i adskillige tilfælde vil kunne perspektivere danmarkshistorien.

Samtidig rummer temaet Anden Verdenskrig et enormt formidlingspotentiale, som vi allerede udnytter.

Anden Verdenskrig og historikerne

Besættelsestidshistorikeren Niels Wium Olesen har påpeget, at besættelsen i hele efterkrigstiden har betydet meget for dansk identitetshistorie, men aldrig på en entydig måde. Et kort rids over historien om besættelsestiden bekræfter udsagnet.

I årene umiddelbart efter befrielsen udkom større værker om de fem år fra radikalt, socialdemokratisk og konservativt hold, der hver især tolkede begivenhederne ud fra deres præmisser og ikke mindst politiske anskuelser. Tidligere udenrigsminister P. Munchs radikale version understregede især statsmagtens vanskeligheder under den tyske besættelse, mens det i Hartvig Frischs socialdemokratiske optik handlede om et forsvar for samarbejdsregeringerne og forholdet til kommunisterne. Den tredje version som Vilhelm la Cour stod i spidsen for præsenterede et opgør med tredivernes forsvarspolitik. Så var banen kridtet op.

Feltmarskal Erwin Rommel (i midten) under sit besøg på vestkysten i begyndelse af december 1943. Helt til venstre i billedet ses den øverstbefalende for de tyske tropper i Danmark general von Hanneken.

Den akademiske udforskning af besættelsestiden tog fart i 1950'erne, og pioneren var historikeren Jørgen Hæstrup. Allerede i slutningen af 1940'erne var han begyndt at indsamle materiale og beretninger, der i 1954 mundede ud i disputatsen *Kontakt med England 1940-43*. Hæstrups opfattelse gik ud på, at der under besættelsen havde været tale om en national modstandskamp, der havde fuld støtte i den brede befolkning, der samtidig lagde afstand til samarbejdspolitikens kompromiser. Sidenhen har Hæstrups harmoniske konsensusopfattelse været under kritik, og hans forbindelser til modstandsbevægelsens top og især Mogens Fog har kompromitteret flere af hans synspunkter. Fokus rettede sig herefter mere imod konflikterne og det i Danmarks tilfælde yderst komplekse og ikke altid lige harmoniske forhold mellem samarbejde og modstand. Den danske modstandsbevægelse blev sat under den kritiske lup, og ikke mindst betydningen af jernbanesabotagen blev problematiseret.¹

Fra begyndelsen af 1990'erne skete der noget nyt, idet besættelsens traditionelle hovedaktører: politikerne og

Den tyske besættelse satte tydelige spor i det vestjyske. Her er det tank- og pigtrådsspærringer ved Vejers strand.

modstandsfolkene rykkede i baggrunden til fordel for de marginaliserede og udstødte befolkningsgrupper i den danske befolkning. Nu gjaldt det tyskerpigerne, de danske SS-frivillige, Schalburgkorpset og stikkerlikvideringerne.

Senest har interessen inden for de sidste år samlet sig om besættelsesmagtens folk. Det gælder general Hermann von Hanneken og dr. Werner Best. Sidstnævntes korrespondance og papirer er udkommet i et ti-bindsværk i 2012. En lignende tendens spores i et igangværende bogprojekt under redaktion af John T. Lauridsen: *Hitlers mænd i Danmark*. En vinkel, der for den første generation af besættelsestidshistorikere nok var tabu, ja nærmest utænkelig. Først nu er perioden kommet på så tilstrækkeligt stor afstand, at en videnskabelig undersøgelse af disse folk hører med til det komplette billede af vores opfattelse af besættelsen – også uden, at de der beskæftiger sig med denne del af historien behøver at blive mistænkeliggjorte, sådan som det ville have været tilfældet for 25-30 år siden. Som tiden er gået, er det blevet videnskabeligt legitimt at skelne mellem den nazistiske bøddel og det toårige barn, der omkom i Danmark som følge af strabadserne efter flugten fra Østprøjsen. Tiden har sat sig imellem. Derfor skal man naturligvis ikke se bort fra eller glemme, hvad Den Anden Verdenskrig grundlæggende handlede om.

Meget har ændret sig siden 1950'erne, og generationer afløses af nye med andre ideer, tanker og udgangspunkter. Så længe, vi fortsat beskæftiger os med besættelsestidens historie, vil synet på de fem år fortsætte med at ændre sig. Noget vil stå fast, mens andet vil nuanceres og omvurderes i takt med, at nye facetter afdækkes eller vores virkelighed forandres. Det nuværende dansk-tyske forhold kan illustrere pointen. Tyskland er i dag en af Danmarks nærmeste samarbejdspartnere og allierede inden for NATO og EU. Den politiske virkelighed har meget at sige i forhold til vores syn på og forståelse af tyskerne i dag. Helt anderledes end synet på Tyskland efter nederlaget i 1864 eller forholdet til og vurderingen af DDR under Den Kolde Krig. På den måde er den politiske virkelighed ofte afgørende for

vores syn på verden og ikke mindst på, hvordan vi forstår den. Selve det forgangne er der bare, men vi bruger det på forskellig vis, når vi vil forstå os selv.

Besættelsestiden har, som allerede nævnt, betydet meget i dansk identitetshistorie og selvforståelse i efterkrigstiden, men ikke på en entydig måde – og det handler netop om, at besættelsestiden til stadighed er blevet spændt for mange forskellige synspunkter, der undertiden også har fyldt i den offentlige debat. Måske mere end til nogen anden periode af danmarkshistorien er der knyttet stærke følelser og værdier til besættelsestidens historie, hvilket på den ene side gør udforskningen af den sprængfarlig, men netop derfor særligt spændende, mens det på den anden side har gjort det svært at forstå tiden ud fra dens egen logik og dens egne præmisser.

Mens besættelsens betydning i dansk identitetshistorie og selvforståelse er stor, har besættelsesårenes betydning for de institutionelle og strukturøkonomiske forhold været så svag, at besættelsesårene på den led jævnlig er blevet betragtet som en danmarkshistorisk parentes.

Fra personlig erindring til historie

Den Anden Verdenskrig befinder sig netop i disse år på overgangen, hvor den skrevne historie afløser den personlige erindring. Den tyske historiker Reinhart Koselleck har opereret med det, han kaldte *primærerfaringer*, hvorved han forstod de generationer, der personlig havde erindringer om begivenheder fra Anden Verdenskrig.² I 2013 er disse enten døde eller ældre mennesker, de yngste nærmer sig de 80 år. Denne betingelse gør en forskel i forhold til de emner, som tages op, og de spørgsmål, som kan stilles. Forholdet afspejler sig i den historie, der skrives om besættelsestiden. De stærke følelser, der var knyttet til *primærerfaringerne* svækkes med tiden, tabuer svækkes, og alle emner bliver efterhånden legitime og åbne for diskussion.

Den personlige erindrings styrke er åbenlys: Et menneske, der på sin egen krop har erfaret, hvad historikeren kun har læst sig til i kilderne. Dybest set handler det om

adgangen til sandheden, og det er klart, at en øjenvidneberetning i udgangspunktet er svær at argumentere imod, fordi vidnet har primærerfaringer med begivenheden. Flere steder på de følgende sider arbejder vi med netop øjenvidneskildringer, der er nedskrevet mange år efter begivenhederne. I den sammenhæng bruger vi øjenvidnerne som den *lille* personlige historie, der illustrerer, perspektiverer og dramatiserer den *store* historie. For det er gode, pålidelige og helst tidlige øjenvidneskildringer, der kan tilføre historien kød og blod.

Det er imidlertid en kildekritisk trivialitet, at der knytter sig problemer til øjenvidneskildringerne og primærerfaringerne, og at disse problemer bliver mere fremtrædende jo længere afstand, der er til begivenhederne. Muligheden for at huske forkert og muligheden for efterrationalisering vokser, som tiden går. Historikeren, der arbejder med sådanne kilder, skal have øje for, at de sene beretninger kan være bedre kilder til den erindrendes selvopfattelse end til de begivenheder, der berettes om. Det betyder selvfølgelig ikke, at vi skal se bort fra de endnu tilbageværende primærerfaringer, men det betyder, at vi skal gå frem med forsigtighed.

At den personlige erindring overgår til historieskrivningen betyder, at en vigtig kildegruppe forsvinder, men ofte betyder det også, at der vil kunne stilles nye spørgsmål til stoffet. De konflikter, som især ældre forskere havde, og de overophedede debatter, det medførte, er stort set forsvundet, når det drejer sig om Anden Verdenskrig. Det er et tab i den forstand, at de historiske skildringer om perioden blev læst kritisk – endog meget kritisk – af de dengang involverede aktører, som kunne føre til dialog, men også til uforsonligt fjendskab. Fremover vil det være op til historikere og eksperter på området at være hinandens kritikere. Der vil ikke længere som før være en offentlighed med talrige aktører, der havde haft problemerne inde på livet. Når det subjektive perspektiv forsvinder, bliver en mere objektiv historie mulig, men vi vil også få en mere akademisk (og mere tør) historieskrivning, der kan trænge

ind på alle historiens områder uden at være bange for at træde nogen over tærne.

Spørgsmål, der før blev anset for følsomme, måske fordi endnu levende personer stod i vejen for en nærmere udforskning, kan stilles nu, og svarene kan skabe større klarhed. Måske kan vi endda i mange tilfælde bedre end tidligere håndtere og sætte os ind i de problemstillinger, som datidens mennesker stod over for. Denne udvikling har åbenlyst sine fordele, men også sine ulemper. Anden Verdenskrig har indtil nu, som ingen anden historisk periode, været i stand til at skabe samfundsdebat og engagement. I fremtiden skal vi måske gøre os mere umage, hvis vi vil bevare besættelsestidens rolle, men indtil videre er

Den slagne tyske hær forlader Danmark til fods. Billedet er taget ved grænsen i maj 1945.

det svært at se, at dette aspekt vil træde i baggrunden.

At historien om Anden Verdenskrig overgår fra personlig erindring til historie er en uundgåelig proces, der har været i gang siden 5. maj 1945, og som i disse år nærmer sig sin afslutning. Det er en overgang, der som det er fremgået, vil have sine gode og dårlige sider. Selvom øjenvidner og især sene beretninger kan være besværlige at arbejde med, giver de i mange tilfælde historikerne et unikt materiale, som arkæologer og middelalderhistorikere kun kan fantasere om.

Negativ kulturarv

Gennem de seneste 15 år har et nyt begreb været rammesættende for museernes arbejde med fortiden: *Kulturarv*. Ved første øjekast, ser det helt uproblematisk ud, men begrebets sidste led *arv* er værd at lægge mærke til. Her kan der let snige sig en ureflekteret afgrænsning med ind, hvis vi ikke passer på. En arv er normalt noget godt og noget, man mindes med glæde og derfor bevarer. Den tænkning fungerer også udmærket for smukke klitgårde, træsko med halm i og alle flintøkserne, men hvad med det, vi ikke er stolte af, men som også er dele af den fortid, der former nutiden? Hvad med Danmarks intense deltagelse i 1700-tallets slavehandel? Hvad med 1920'ernes børnehjem og åndssvageforsorg? Og hvad med Anden Verdenskrig? Vi skal huske, at det også er kulturarv, men det er med et begreb, der rummer en bevidst selvmodsigelse, *negativ kulturarv*.

Diskussionen går igen på globalt plan. UNESCO's verdensarvsliste identificerer hundredvis af lokaliteter som menneskehedens umistelige arv, men der er næsten ingen negative og ambivalente historier med. Kritikere hævder, at verdensarven i UNESCO's version bliver til en enstrengt fortælling om fremgang uden konflikt og i øvrigt en historie om den europæiske kulturs globale sejrsgang.³

Den internationale debat er værd at følge for den, der arbejder med Vestjyllands fortid. For her i landsdelen har vi vores egen anledning til at huske, at historien kan være

kontroversiel. Det er endda en meget konkret anledning af mange hundrede tons beton og armeringsjern. De tyske bunkere fra Anden Verdenskrig ligger som perler på snor langs kysten, og de minder os om, at krigen ikke i alle aspekter er en helte- og skurkefortælling med onde nazister og gode modstandsmænd. Tværtimod. Krigen er fuld af gråzoner, ubehag, dårlig samvittighed og samarbejde.

Mange steder i Europa måtte tyskerne tvangsudskrive arbejdere til opførelse af fæstningsværker, men det blev aldrig nødvendigt i Danmark. I samarbejdets navn og i lyset af stigende arbejdsløshed fremkaldt af krigen blev danske entreprenører opfordret til at bygge bunkere og danske arbejdere til at tage hyre på byggepladserne. Akkorden var god, og arbejdsmoralen var lav, så det var let at tjene gode penge ved fæstningsbyggeriet, og Vestkysten tiltrak folk fra nær og fjern i 1943-44. Måske 100.000 danske arbejdere eller så meget som 1/10 af arbejdsstyrken var beskæftiget på danmarkshistoriens største byggeplads, da det gik hurtigt.⁴ De byggede forsvarsanlæg, der skulle holde Vesteuropas befriere ude, og de gjorde det frivilligt.

Hvordan skal vi forholde os til det? Skal vi, som mange gjorde i de første årtier efter besættelsen, vende ryggen til og forsøge at tie de næsten uforgængelige bunkere ihjel? Det mener vi ikke, hverken på Museet for Varde By og Omegn eller på Ringkøbing-Skjern Museum. For det første er forsvarsværkerne fysiske levn efter levet liv i Vestjylland nøjagtig ligesom en jernalderboplads eller en stationsby. Det ville være ulogisk og for øvrigt hyklerisk at lade lige præcis det ene kulturmiljø, vi ikke vil identificere os med, ligge, mens vi dyrker alle de andre. For det andet kan det ikke være museernes opgave for alt i verden at stryge gæsterne med hårene. Vi beskæftiger os med bunkerne, fordi vi vil konfrontere en fortid, vi må se i øjnene, også selvom vi ikke er stolte af den. Derfor kan man på de følgende sider både læse mere om bunkersoldaten Gerhard Saalfelds oplevelser i Krylestillingen ved Ringkøbing og om planerne for nye museumsaktiviteter i Tirpitz-stillingen ved Varde.

Og i øvrigt: De danske arbejdere på byggepladserne i klitterne gjorde hverken mere eller mindre ondt end tusinde landbrugere og industriarbejdere, der tjente til dagen og vejen ved at producere til Nazi-Tyskland, det eneste tilgængelige marked for dansk erhvervsliv 1940-45...

Alle er vilde med Anden Verdenskrig

“I thought I would advise you of the success I have had since your very helpful response in August about the family my father stayed with at the end of the 2nd World War.” Således indledte skotten Michael Duncan en venlig mail til Ringkøbing-Skjern Museum i december 2012. Michaels far James Duncan, der var artillerist ved den britiske hær, havde været hos en familie i Ringkøbing i 1945. Faderen er død for mange år siden, og Michael Duncan var ked af, at han ikke kendte mere til historien. Derfor sendte han et par fotos til Ringkøbing-Skjern Museum og spurgte, om vi kunne hjælpe. Det kunne vi. På billederne kunne vi se, hvor de var taget. Vi gik til gamle telefonbøger, konstaterede at adressen i 1940'erne var beboet af en familie med et ret usædvanligt efternavn, og så var bolden tilbage på Michael Duncans banehalvdel. Der gik breve til alle danskere med den Ringkøbingske værtsfamilies efternavn – 64 i alt – og sandelig om ikke Michael Duncan kom i kontakt med sin fars værter. Historien er måske ikke ligefrem typisk for den store interesse, Anden Verdenskrig er genstand for. Det er trods alt ikke hver dag, museumsfolk får lov til at hjælpe med at knytte brudte bånd tværs over Nordsøen. Men den viser, at krigen stadig fylder meget for mange mennesker.

“Besættelsen storsælger” kunne man læse af en overskrift i Berlingske Tidende den 8. april 2010, og der er ikke noget, der tyder på, at dette har ændret sig siden. Anden Verdenskrig er alt andet end glemt. Det ses eksempelvis af nogle af dansk films store succeser som Ole Christian Madsens *Flammen og Citronen* (2008) og senest Anne Grethe Bjarup Riis' *Hvidstengruppen* (2012), der blev set af mere end 650.000 og 750.000 biografgængere. I TV kan man se masser af dokumentarfilm om D-dag, Stalingrad, Auschwitz

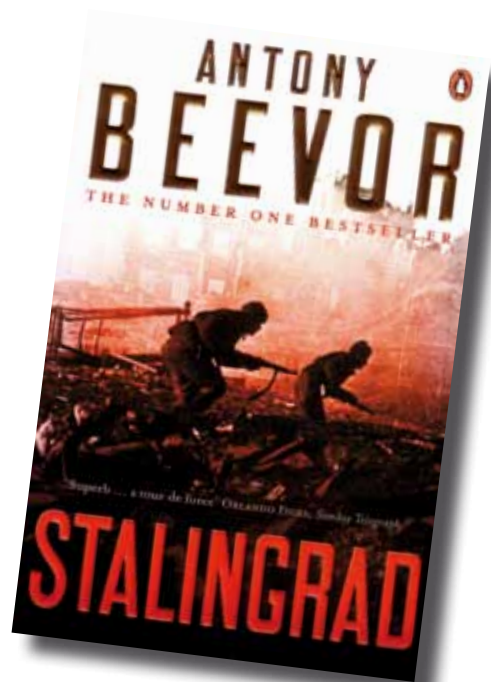
og Hitlers generaler. Samtidig kan et besøg i det lokale supermarked forvise os om, at det er krimier, kogebøger og så bøger om Anden Verdenskrig, der tilsyneladende sælges i disse år. Således ligger bøger om Hitler, Stalin og den danske frihedskæmper Anders Lassen side om side med Claus Meyers eller Jussi Adler-Olsens nyeste. Paradoksalt?

Den skotske artillerist James Duncan fotograferet i en have i Ringkøbing sommeren 1945.

Måske, men det afspejler klart et mønster i danskernes interesse for denne i virkeligheden ganske lille del af historien. Tendensen kan også registreres på museerne, hvor Anden Verdenskrig løfter besøgstal, og tiltrækker grupper, der ellers bliver væk. Kan vi give en forklaring på det?

På det mest overordnede niveau handler det om det store drama, som krigen og besættelsen repræsenterer. Det er helt banalt historien om det godes kamp mod det onde, som til sidst besejres. Det er en afgrænset og overskuelig periode, selvom man naturligvis kan diskutere dens udstrækning. Begynder det med angrebet på Polen i 1939 og fortsætter til Tysklands betingelsesløse kapitulation 8. maj 1945,

Bøger om Anden Verdenskrig sælger godt. Her er det den anerkendte engelske historiker Antony Beevors bestseller om Stalingrad. Bogen er også oversat til dansk.

eller var Anden Verdenskrig den uundgåelige følge af Første Verdenskrig? eller strækker Anden Verdenskrigs historie sig i virkeligheden over det meste af det 20. århundredes historie fra 1914 til Murens fald i 1989? Uanset hvad vi mener om den sag, er det uomtvisteligt, at krigen har været med til at forme det 20. århundrede på godt og ondt.

Men holder interessen for Anden Verdenskrig i de kommende årtier? Skyldes interessen i virkeligheden blot, at de sidste vidner til dette kapitel af verdenshistorien forsvinder? Eller skyldes det, at historien om Anden Verdenskrig er kommet på så lang afstand, at det er harmløst at beskæftige sig med den? Og vil Den Kolde Krig i løbet af de kommende år stjæle opmærksomheden fra Anden Verdenskrig? Spørgsmålet vil blive besvaret af tiden, men Anden Verdenskrig har et stærkt potentiale, fordi begivenheden var så altomfattende, og fordi den involverede så mange. De seks år fra 1939 til 1945 rummer alt, hvad hjertet kan begære fra det spændingsfyldte til det tragiske, fra det heroiske til det sataniske osv. Historierne fra Anden Verdenskrig overgår fantasiværker som Ringenes Herre eller James Bond, fordi virkeligheden i dette tilfælde overtrumfer fantasien, hvad angår både mængden og dybden i dramaets intensitet. Fremover vil der fortsat være mange grunde til ny undren over personligheder som Churchill, Roosevelt, Stalin og Hitler for at nævne de store, men også en fortsat undren over den gådefuldhed, der omgærer nazisternes forbrydelser, det industrialiserede masse mord i Auschwitz, Majdanek og Treblinka.

At Anden Verdenskrig bestemt ikke kun har arkivalisk interesse, fremgår af det, man kunne kalde den usunde fascination af Anden Verdenskrig, hvor interessen for Adolf Hitler og den nazistiske ideologi fører til nye vrangforestillinger omkring religion og race. Den aktuelle tyverisag fra Statens Arkiver, hvor dokumenter fra besættelsen er blevet stjålet i stort tal, er et tydeligt udtryk for, at der er meget mere end akademiske meritter på spil.

Den værdidebat eller værdikamp, der har fundet sted i Danmark i det seneste årti har utvivlsomt også medvirket til, at Anden Verdenskrig og Besættelsestiden er kommet

i fokus, fordi vi kan se helte og skurke, samtidig med at linjerne bliver trukket hårdt op mellem rigtigt og forkert, godt og ondt. De historiske begivenheder bliver et spejl, vi holder op i værdidebatten, og ser vores nutidige situation i. Vi lever i et demokratisk land, hvor heroisme, voldelig opstand og frihedskamp er lagt på hylden. I stedet for helte dyrker vi sportsstjerner og kongelige, og spørgsmålet er, om ikke interessen for besættelsen og Anden Verdenskrig i det hele taget hænger sammen med et uudtalt behov for helte og heroisme? I hvert fald er der ingen tvivl om, at vi bruger historien som målestok for, hvad der er moralsk og etisk acceptabelt, og hvad der ikke er. I den forbindelse frembyder Anden Verdenskrig et sublimt materiale.

Når vi beskæftiger os med den popularitet, Anden Verdenskrig er genstand for i disse år, bør vi ikke overse, at vi oplever en interesse for krigshistorie i det hele

Det danske politi genindsættes i Skjern efter befrielsen.

taget. Det kan aflæses i salget af Tom Buk-Swientys bøger om 1864 *Slagtebænk Dybbøl* og *Dommedag Als* eller Niels Arne Sørensens og Claus Bundgaard Christensens bøger om Første Verdenskrig. Bøger som sælges til og læses af et stort publikum. Denne interesse hænger formentlig sammen med, at Danmark nu i modsætning til før er en krigsførende nation først i Bosnien og senest i Irak og Afghanistan. Krigen er blevet mere aktuel og er kommet tættere ind på livet af danskerne, end den var det i mange år under Den Kolde Krig. Det er blevet legitimt at skildre krigen og læse om den, hvad det ikke tidligere var.

Klitplantør Kristian Himmelstrup på inspektion ved Tirpitz-stillingen.

Anden Verdenskrig har potentialet til at blive ved med at fængsle og fascinere også i årene fremover. Den er vores samfunds vigtigste historiske reference, og hvis det kræver nye katastrofer af samme omfang, før nye begivenheder fortrænger den, må vi håbe den beholder rollen længe endnu.

Anden Verdenskrig på Museet for Varde By og Omegn

Tirpitz-stillingen mellem Blåvand og Oksby er Museet for Varde By og Omegns mest besøgte udstilling med 30.000-40.000 besøgende hvert år. Den såkaldte Tirpitz-bunker tematiserer først og fremmest Hitler og Det Tredje Riges planer om at opføre et uigennemtrængeligt forsvarsværk rettet imod de vestallierede. I sig selv en fantastisk historie, der er kendt langt uden for Danmarks grænser. Det som gør Tirpitz-stillingen særligt interessant set med museale øjne er stedets autenticitet. Det er den ægte vare, den ægte beton.

Tirpitz-stillingen var en kanonstilling planlagt i foråret 1944. Den skulle efter planen have været færdig i efteråret 1945. Anlægget består af to identiske bunkere; en nordlig og en sydlig. Begge skulle have været forsynet med mægtige 38-cm kanoner, der skulle danne et effektivt værn mod en allieret landgang i Sydvestjylland. De fire kæmpekanoner skulle dække strækningen fra Nymindegab i nord til Sønder Ho på Fanø i syd. Placeringen af kanonbatteriet blev valgt, fordi man herfra kunne opnå den størst mulige rækkevidde. Men der var problemer med vejsystemet i området, og ved kapitulationen i maj 1945 lå kanonrørene stadig på Guldager station. De fleste andre kanondele var nået til Oksby, men for at få rørene frem skulle broerne over Varde Å først forstærkes – og så langt nåede man ikke, inden krigen var forbi. Bygningen af Tirpitz-stillingen påbegyndtes nemlig først, efter de vestallieredes landgang i Normandiet i juni 1944, og så sent som den 15. januar 1945 var støbningen af bunkeren ikke gået i gang.

Udstillingen giver først og fremmest mulighed for at opleve, hvorledes den tyske Organisation Todts (OT) typebyggeri tog sig ud. Stedet frembyder en mulighed for at se, hvordan en af de mange tilsandede bunkere langs den jyske

vestkyst så ud. I udstillingen er det ligeledes muligt at se en film om Atlantvolden, en plancheudstilling fortæller historien om den tyske besættelse og bunkersbyggeriet på vestkysten, og en række fotos illustrerer historien.

Det er planen, at den efterhånden ældre, meget velbesøgte, men efterhånden også godt slidte udstilling skal

fornyes og nytænkes. Det er planlagt til at ske sammen med etableringen af Museumscenter Blåvand. Der er ingen tvivl om, at der qua tidens interesse for Anden Verdenskrig er behov for at fortælle historien om Atlantvolden og Tirpitz igen på en ny måde med inddragelse af de nyeste formidlingsformer.

Udsigt fra Tirpitz-stillingen. Bemærk den såkaldte "Russerlejr" øverst til højre i billedet. I lejren boede russiske krigsfanger, der under kummerlige forhold arbejdede for tyskerne.

Flygtningelejren i Oksbøl er endnu et emne for Museet for Varde By og Omegns med umiddelbar tilknytning til Anden Verdenskrig. Indtil 2012 husede Blåvandshuk Egnsmuseum i Oksbøl en mindre udstilling om de tyske flygtninge. Denne udstilling er midlertidig nedtaget, men vi planlægger at nyopstille den i foråret 2013 i et lokale på Ravmuseet i Oksbøl. På lidt længere sigt kan der åbne sig en mulighed for, at museet kan få lokaler i flygtningelejrens gamle lazaret, der gennem de sidste mange år har fungeret som vandrerhjem. Denne placering vil være noget nær ideel, fordi udstillingen derefter vil være placeret i de autentiske omgivelser og blive nabo til det gamle lejrområde vest for lazaretet samt flygtningekirkegården, der hvert år besøges flittigt af især tyskere, men også danskere og andre historisk interesserede. Historien om de tyske flygtninge har gennem de seneste 5-6 år været et forskningsområde på Museet for Varde By og Omegn med flere videnskabelige artikler og en

Frihedskæmpere i Tarm fotograferet efter befrielsen.

masse ny viden og materiale omkring de tyske flygtninges historie til følge. I forlængelse af denne historie, vil museet i løbet af de kommende år tage fat på et andet helt overset kapitel af danmarkshistorien nemlig de såkaldt *allierede flygtninge* fra fortrinsvis Østeuropa. Disse var blandt andet indkvarteret i Nymindegablejren og Blåvandlejren, og deres historie er nærmest ukendt.

I 2008 lavede Museet for Varde By og Omegn en hjemmeside om de tyske flygtninge i Oksbøl, www.oksbol1945-49.dk. Hjemmesiden er og har været meget brugt af folkeskolerne. I praksis fungerer det ofte sådan, at skoleklasserne hjemmefra sætter sig ind i indholdet på hjemmesiden, hvorefter de får en rundvisning i Oksbøllejren og på flygtningekirkegården. Denne form blev sammen med GPS-udstyr med succes brugt i forbindelse med at godt 600 8. klasses elever fra hele Varde Kommune i maj 2012 besøgte flygtningelejren i Oksbøl. En anden stor succes er udviklingen af en skiltet sti i det gamle lejrområde. Ruten blev præsenteret i slutningen af april 2012 og blev lavet i samarbejde med Naturstyrelsen i Oksbøl. Siden er ruten blevet travet igennem af rigtig mange mennesker, og folderne på dansk og tysk, der blev lavet som ledsager til ruten, er praktisk talt blevet revet væk.

Anden Verdenskrig er således allerede tematiseret på Museet for Varde By og Omegn, men de eksisterende udstillinger står i de kommende år over for en gennemgribende modernisering og nyformidling med den hensigt at tiltrække nye og flere museumsgæster. Meget af forarbejdet til denne ajourføring er allerede gjort, og samtidig samarbejder museet med mange landets fremmeste forskere inden for udforskningen af besættelsestiden, så det lover godt.

Anden Verdenskrig på Ringkøbing-Skjern Museum

I de seneste år har besættelsestiden indtaget en langt mere central rolle på Ringkøbing-Skjern Museums besøgssteder end tidligere. På Ringkøbing Museum åbnede vi i vinteren 2012 *Hvad bunkeren gemte – en tysk soldat fortæller*. Udstillingen handler om en bunker, der, skjult under

sandet, blev bevaret med sit komplette indhold, indtil en storm lagde den fri i 2008. En tidskapsel med møbler, installationer og personlige ejendele åbnede sig for museumsfolk og bunkerentusiaster. Da den gamle soldat Gerhard Saalfeld dukkede op og genså sin bunker efter 63 år, fandt også journalister og tusindvis af mennesker vej til stranden. Nu finder de vej til Ringkøbing Museum, hvor de i øvrigt også ser en udstilling om luftkrigen over Vestjylland.

I Vedersø er digteren og modstandsmanden Kaj Munks præstegård over de sidste ti år forvandlet fra forsømt ruin til moderne udstillingssted. I 2010 blev Den Selvejende Institution Kaj Munks Præstegård i Vedersø oprettet. Bestyrelsen indgik en aftale med Ringkøbing-Skjern Museum, der driver præstegården med arrangementer, udstillinger og markedsføring integreret i museets øvrige arbejde. Præstegården blev officielt indviet i foråret 2011, og i 2012 kom Kaj Munks møbler tilbage til det stuehus, hvor Gestapo hentede ham en skæbnsvanger nat i januar 1944.

Som det sikkert gælder på alle lokalhistoriske museer, giver Ringkøbing-Skjern Museums samlinger rigt fundament til det fornyede fokus på Anden Verdenskrig. Rationeringsmærker, illegale blade, aviser fra befrielsesdagene, billeder af modstandsfolk og erstatningsvarer som papirsnor eller Richs Kaffe er klassikere, der fortæller den brede historie om Danmark under besættelsen. Men vi har andet og mere. Små byer som Ringkøbing, Skjern og for den sags skyld Varde gav almindeligvis ikke besættelsesmagten anledning til større troppekonzentrationer, men langs Vestkysten var det anderledes. De mange fæstningsværker blev bemanded med titusindevis af soldater, og da røgen lagde sig i 1945, var store mængder tysk krigsudstyr efterladt i Vestjylland. En hel del af det kom på museum hen ad vejen, blandt andet i forbindelse med to større indsamlinger:

I maj 1945 havde formanden for Ringkøbing Museum Jens Dalgaard-Knudsen blik for noget, senere tiders universitetsuddannede museumsfolk ellers tit har karakteriseret som en af deres særlige meritter, nemlig samtidsdokumentation.

Dalgaard-Knudsen, der var landsretssagfører, aktiv i modstandsbevægelsen og solidt placeret i den lille købstads bedre borgerskab, var på pletten, da et stort kontingent russiske soldater i tysk tjeneste blev afvæbnet i Røgind ved Ringkøbing, og minsandten om ikke han tog en af hver af soldaternes meget forskellige våben med hjem til museet. Fra den lejlighed har vi alt fra erobrede franske rifler fra 1800-tallet over en panserværnskanon til tyskernes nyeste og mest moderne lette maskingevær – for slet ikke at tale om uniformer, gasmasker og meget andet.⁵

Den anden kampagne foregik på eller rettere i samarbejde med det daværende Skjern Museum omkring 1980. I tråd med tidens lokalhistoriske grav-hvor-du-står-bølge tog fagforeningernes fællesorganisation i Skjern og Tarm initiativ til en indsamling og udstilling på Hotel Vestjyden, der resulterede i videre indsamling. Projektet, der gik under navnet STUK for Skjern Tarm Under Krigen, gav museet store mængder genstande, fotos og interviews.⁶

John V. Jensen kan kontaktes på jjv@vardemuseum.dk
Christian Ringskou kan kontaktes på cr@levendehistorie.dk

Noter

1. Læs mere herom i fx John T. Lauridsen m.fl. (red.): *Gads leksikon om dansk besættelsestid 1940-45*. København 2002.
2. Læs herom i Reinhart Koselleck: *Begreber, tid og erfaring*. København 2008.
3. Trinidad Rico: Negative Heritage – The Place of Conflict in World Heritage. *Conservation and Management of Archaeological Sites Vol. 10 No. 4* November 2008; Lynn Meskill: Negative Heritage and Past Mastering in Archaeology. *Anthropological Quarterly* 75, 2002.
4. Claus Bundgård Christensen, Niels Bo Poulsen & Peter Scharff Smith: *Dansk arbejde – tyske befæstningsanlæg*. Varde 1997, s. 11-31; 39-41.
5. Museumsnumrene RIM2954-RIM2998. Begivenhederne i og omkring Ringkøbing i befrielsesdagene er beskrevet i J.I. Bøgner: *Ringkøbing under Besættelsen 1940-45 – Bidrag til Ringkøbing bys historie tillæg II*. Ringkøbing 2009, s. 121-128; H. Bork-Larsen: *Modstandsbevægelsen i Ringkøbing*. Ringkøbing 2001.
6. Museumssag SKJ131.